

АНТИХРИСТ

© Емилиян Станев, *автор*

© Дамян Дамянов, *художник на корицата и илюстрациите*

© Сиела Норма АД

София • 2019

ISBN: 978-954-28-2955-3

ЕМИЛИЯН СТАНЕВ

АНТИХРИСТ

 ciela

Голите мъдrecи гледат господа как седи на небето в своя престол, лицеприятстват и с молитви, с тамян кадят носа на дявола, дано го прогонят от света, а не виждат, че дяволът е в кръвта, в умовете и в сърцата им. А ти, окаяни, като знаеш, че всяко човешко слово е безсилно, защо пак се хващаш в перото? Мигар с него някой е уяснил било себе си, било световната уредба?

Малко ли щавени кожички, хартия и пера изхаби и в ангелски молитви, и в жлъчни шеги да забавляваш людетe по тържища, панаири и странноприемници и какво спечели? Натрупа мъдрост и се озова в ада, защото казано е – когато постигнеш света, ще наследиш и ада. Ала велика е тая

животворност на човешкото въображение и тайна непостижима е. На всички ни е отредено да се лагодим с божествената лъжа и тъкмо в нея е силата на човека – иначе как би изтраял земното си съществуване, ако не носеше в душата си незаходима светлина?

Намерих тук тънко изработени заешки и агнешки кожи, мастила и всякакви пера, четчици и бои – види се, в тая килия е живял монах преписвач, заклан или избягал от агарянци, дето очите му видят. От манастирчето е останало неопожарено само това крилце с три килийки край недовършената кула. И лой има, но лоеничето не паля, да не ме издаде светлината.

От нямане какво да правя и защото ми се иска да забравя лютата мъка, пиша житието си. Дано смогна да го подреда с малко суета, без да щадя гордостта си, защото, макар че от умъдряване окото ми не трепва от най-откровени признания, пак ще поизлъжа, ако не за друго, поне да го украся тук-там. Но що да се прави, когато са сладки за душата спомените и тя умее със своя тайна да подслажда и най-горчивите... А сега, когато дяволът превърна света в пъкъл за унищожение на християните, а българската земя заля с безчестие и гибел, останаха за утеха само те...

Син съм на Тодор Самоход, царски зограф, и съм кръстен с мирското име Еньо, а майка ми, Препия, беше от Охрид. Къщата ни се намираше под патриаршията, та от мига, в който отделих себе си от света и възкликнах: „Аз съм!“ – станах

свидетел на много събития и в царския дворец, и в патриаршеския клир, които тогава не разбирах, но запомних. Ех, Теофиле, сърцето ти, що не го заслужаваш, се разтупква, като си припомняш първите зари на съзнанието, когато или дяволът, или самият Саваот ни показва света чрез светлина и тъмнина, чрез краски, оценки и тайни на веществото, та още необурваната детска душа се запленява от неговата хубост, а не разумява, че оттук нататък започва и пътят към пъкълъ. Винаги ще помня как от прозорчето на нашия дом за първи път видях синия покрив на двореца с двата пряпораца, червените върхове на кулите, зад тях, през Янтра, новите манастири. Денят беше слънчев, разтопеният сняг се пенеше и лъщеше по сините керемиди, а червените върхове на стражевите кули напомняха куманската шапчица на баща ми, която той налагаше, когато иконописваше. И тогава, Теофиле, узна светлината и се възрадва – сигурно си пляскал ръчички, смеел си се, гукал си нещо на своя детски език, зер и ти си между световните чудеса. Тъкмо за най-великите явления нямаме истински слова ни през детството, ни през зрелостта, ни през старостта и това, което виждах тогава и което виждам днес, си остава все същата тайна. В ония дни взех да различавам и бащините рисунки и да ги свързвам с що виждаха очите ми – с кули, чардаци, трапези, хълмове и небе, с реки и гори. И по-късно светлият дух, който слизаше над Иуса, и витлеемската звезда ми говореха за тия мигове, когато светлината разтвори дверите на ду-

шата ми и я потегли към святост и чистота. С чюдеса бе пълна оная зима. От прозорчето ненаситно гледах ятата врани и черните рошокрили орли как кръжат над черкви, дворци и кули – сутрин и вечер слушах клепалата и рева на Янтра, и най-вече се прехласвах от патриаршеската камбана горе на големия позлатен кръст. Имаше в стаичката едно казанче, зазидано в самата печка, и щом майка ми я запалеше, водата в него започваше да шушне. Тя шушне, пък аз си мисля нещо и тя потвърждава всяка моя мисъл и детска мечта, окуражава ме и ме възнася някъде, дето всичко е ясно, светло и добро или е смешно като гуреливото Фроси – убога внучка на важен болярин.

Боледувах често, та съм запомнил с умиление петното от зъбатото зимно слънце над леглото ми, а веднъж, когато върлуваше черната смърт, донесена от татарите, се разчуло, че съм умрял. И сега виждам червените женски чехли, обвезаните с шевици поли на далматиките край мене, златоткания патрахил на дякона. Лежа на пода върху дебел губер, дяконът ми чете за здраве, а хората стърчат подобно на кулите в крепостта и тъй ме притискат, че не мога да видя нашия таван с гредата и чепа, отдето сладко ми нашепват и зоват серафимчета. Искях да отида при тях, но жените и дяконът ми пречеха. Серафимчетата, сиреч смъртта, отминаваха и с тях отминаваше и сладкият покой в душата ми, та до плач мразех всички край мене. Ех, свете, в семето ти са вложени нашите грехове, децата ги носят в жилите си от утробите,

затова плачат нощем ужким без причини, защото кой знае що става в сънищата им?

Такова душевно притеснение изпитах и покъсно, когато за пръв път се озовах с майка си във от Царевград, а после се прибрахме през задната врата с подвижния мост над пропастта. Тогава от божия простор аз, малкото човече, усетих как ме притиснаха страшните назъбени стени, кулите, обкованите с желязо врати, високите тесни сгради на исполинската грамада, щръкнала към небето с разноцветни покриви и разноцветно боядисани стени, като гигантски затвор, в който бяхме заключени със световните бесове от вълшебния злодей – сатаната. И като се държах в майчината ръка и се притисках в нея, искаше ми се да пиция и да бягам оттук.

Щом оздравях, знатните госпожи, наши съседки, казваха, че господ се поколебал да ме прибере между серафимите, та ще стана или велик подвижник, или велик грешник, лишен от божа милост и ангелоподобие. Излезе второто и не от друго, а тъкмо от обич към бога, когото толкова възлюбих, че не чувствах нужда от никого...

Дали от черквата, дето редовно ходехме през многобройните празници, или от рисунките на баща ми отрано оживя в мене образът на Исус и заплени ума ми. И сега, като се мъча да разбера това, казвам си: „От светлината е, от тая тайна на тайните, що ни докосва с появата на тоя свят“. И макар че всеки я вижда, вижда я различно и оттам различно възприема бога. В незнание и от

незнанието се раждаме, да речеш, а с копнежи за бога и над това чудо напразно съм горил ношем вощеници и лой. А щом веднъж познаеш бога, започваш да делиш всичко на добро и на зло и светът и човекът се разполовяват, та накрая излиза найаве дяволът и се мержелеят вече пламъците на пъкъла, и те светли, но със зловеща светлина. Съпротивява се душата на изкушения и подмамки, дорде има обич и вяра – мърси се и в мръсотията ликува, вместо да ридае. Сатанаилчо я развежда из света, разчеква я, тегли я, а тя се дърпа като добитък към кланица. Тъй си мисля сега и ми става смешно човешкото пътешествие, та и в ада ще си го припомням за утеха и за подигравка...

Виждах тогава Спасителя прекрасен, нетелесен в райски знак като майска зора в чисто небе; виждах го в сънищата си и не се учудвах, че за него са построени толкова черкви, манастири и скитове, че го венцехвалят попове, дякони и патриарси и пред него ничком припадат царе и боляри. А като се взирах в брадатите им лица и слушах гласовете им, тия люде ми изглеждаха нечестиви и мазни. Те кадыаха тамян, изричаха молитви и правеха метани на Исуса Христа от страх пред неговата чистота и красота, но всичко това ставаше безполезно, защото не можеха да се спасят и вече бяха осъдени. Имаше тогава детската ми душа всепроникващи очички – всичко виждаше, пък нямаше думи да го изрази. От пръв поглед долавяше лъстта, лукавството, лицемерието в пламъчетата на очите, в движенията на устните, в извивките на гласовете, в смеха и още от

най-ранно детство ме обхващаше страх от възрастните. И самият Царевград с величието си, от една страна, ми напомняше за великото божие царство, а от друга – със страшните си кули и зъбчати стени ми говореше за царството на сатаната. Случваше се нощем да ме събуди призивът на роговете, що известяваха смяната на стражите, и в тая доба над немощния ми ум се надвесваше ужасът на световната загадка. Обичах бащината си стаичка, пропита с мирис на бои – светиите, рисувани с въглен или керемидата, недовършените ангели с огнени крила, извити като татарски лъкове, и то се знае, Спасителя, когото баща ми рисуваше винаги рус, синеок и с червеникава брада, каквато беше и брадата на цар Иван Александър. Към божата майка и към някои светци не питаех особено уважение, смятах ги за служители Исусови, един вид боляри, и ги ревнувах от бога. И като се мъчех да си уясня реда в божие царство, обърквах го с реда на Царевград, та умът ми се заплиташе в противоречия. Още тогава разбрах, че хората се делят на две – едните, между които бяхме и ние, ковахме, копаехме, изографисвахме, носехме товари и пр., сиреч вършеха нещо било приятно, било неприятно, и други, най-важните, велможите, патриархът, царят, войсковите началници, нищо не работеха, а живееха в постоянна тревога, дебнеше, недоволство, страх, та ги отъждествявах с дяволите в ада. И тъй излизаше, че тук, в Царевград, властелин не беше бог, ами дяволът – и тоя дявол се мъчеше да го прогонят с молитви, тамян, миро, свещи и литургии, ала той стоеше неот-

стъпно залостен на мястото си. Че е тъй, убедих се на самия Великден... Славо търновска и болярска, отминала славо, никога вече не ще се наслаждаваш на величествените шествия, що ставаха тая нощ!

Много едни и същи природни и човешки явления вижда окото и запомня умът, но едно от тях царува в паметта, та като ти рекат Коледа, представяш си само тая, що си преживял най-коледно, а всички останали са като поточета към голяма река. Тъй и аз съм запомнил един Великден над Великдените, в който още детинският ми ум се убеди, че дяволът наистина се е загнездил в богоспасяемия град. И нещо друго, неподдатно на разума, разбрах в оная нощ.

На втората стража войниците по кулите и бойниците запалваха борики или смола, а щом удареше патриаршеската камбана, вкупом забиваха и клепалата отвред: и от Трапезица, и долу, във вътрешния град – неистово екваше металът, изпълваше долината на Янтра подобно стоуста ламя, та стресваше и хвърляше в страх душата, смирена от пост и молитви. Ужас ме обзе в оная великденска нощ и заплаках, защото тоя неистов рев гонеше дявола и за дявола беше тая тревога, дано го прогони и победи, както Спасителя го бе победил в смъртта. Не можех да разясня на родителите си от що се страхувам и плача, вместо да се радвам, но аз знаех и затаих в детската си душа усет за присъствието на нещо невидимо и страшно. И както в бедствие или вража напаст всички излизаха на улиците, тъй и сега всеки бързаше към черква – с глъч и тропот,

със скърцане и блъскане на врати и с лай откъм Девинград, отвъд реката. А понеже баща ми беше царски зограф, черкувахме се в царската черква зад двореца и в патриаршеската, дето на големите празници се черкуваха самият цар, великият примикюр, катастрофилакът, протокелиотът, протовестиарият и всички сановници. Тая милост ни бе оказана по повеление на самия Иван Александър и всяко черкуване създаваше големи грижи на родителите ми да бъдат прилично облечени и прилично да се държат в черква, макар за нас да бяха отредени най-задните места към артиката.

От двете страни на вратата, под каменната арка, пазеше стража с копия и шлемове и аз се поуспокоих. Рекох си: „Няма да пусне тя дявола в черквата“. Но ме смути самата черква, сякаш за пръв път се изправих пред лицето ѝ – нейната керамична украса, мраморните стълбове извътре, облени от светлина и блясъци, та храмът ми се видя като преизподня и паст, що поглъща душата. А откъде бе заседнало у мене убеждението, че светостта нито може да съществува в тържествен шум, великолеписие на украса и гръмогласна прослава, нито може да ги търпи? Дали от небето, що ни гледаше денем и нощем в нашия каменен затвор, всякога тихо и всевелико не с такава украса, но с невидимото и невеществено пребиваване на бога, или от моите невнятни размишления в бащината стаичка, мирно населена със светци, ангели и божи угодници, бях постигнал тая проста премъдрост, та пищната украса на храма обиждаше и Спасителя, и мене?

Може би съм я придобил в часовете, когато водата в казанчето шушнеше и потвърждаваше детинските ми мисли и мечти. Или тя е вложена в разума да отхвърля всяко човешко усърдие за лъжливо величие и да ламти към величието на божеството?

Щом влязохме в черквата, пак се отчаях и си рекох, че стражата напусто пази вън, защото дяволът е вече в храма, нагизден със скъпи одежди, с блясък и светлина, и тъй се е скрил в очите на хората, като ги е заслепил. А когато черквата се изпълни с велможи и самият Иван Александър мина по червената пътека с венценолната еврейка Сара, прекръстена на Теодора, и с цялото си домочадие, та ревнаха дякони, иподякони и архимандрити и още по-силно застанаха камбаните и клепалата, аз се хванах в коравата бащина ръка и замрях от страх. Страшен ми се видя патриархът, такъв брадат, с хлътнали очи под дебелиите усукани вежди въпреки белия блясък, що го обкръжаваше, страшен беше с позлатения жезъл и короната, които го свързваха и с царя, и с велможите. Не гледах вече патриарха и клира, а Иван Александър и царицата му как благочинно са застанали – той, изправен пред трона си до трона на патриарха, тя – без трон до царя, и двамата поради празника в пурпурни мантии. Златотканите яки със скъпоценни камъни и короните на главите им събираха и отразяваха светлината в храма, както и диадемите, та ги отделяха от останалите с друго, вече светско величие. Иван Александър беше левак и в лявата ръка държеше акакията, навита като свитък.

Тая шепа пръст, дето напомняше на всички, че е смъртен, ми изглеждаше унизителен знак, който бе му окачил брадатият и страшен патриарх, и аз, захласнат в едрото, румено и доброзрочно лице на царя, го съжалих. Но угасиха свещите и храмът се огря от червената светлина на кандилата пред олтара. Помислих си, че дяволът се приготвя да извърши някакво вълшебство. Притисна ме силен страх най-вече когато дверите се разтвориха и оттам, в червения полумрак, с бялото си одеяние се показва патриархът с дикир и трикир в ръце, сякаш с цялото си величие от олтара излезе самият тартор. И ужас предизвика неговият силен, разтърсващ приглас: „Елате да приемете незалязваща светлина!“. Мина ми през ума: „Нима от свещ може да се приеме незалязваща светлина, тая, дето само душата отличава и знае? Защо се лъжат възрастните?“. Ето, и самият цар пръв пристъпи да запали свещта си от свещниците на патриарха, а зад него се стълпи домочадието му и сановниците. И ние най-подире запалихме свещите, ала не от патриаршеските дикири, ами от свещта на един дякон, отново светна черквата и тръгнаха напред иподяконите, дяконите с кръстове, хоругви, треперки и фенери, зад тях патриархът, архиереите, царското семейство и велможите. Пък нощта беше тиха, априлска, и тук, на Царевград, подухваше ветрец, носеше мирис на млада зеленина, на стоплена земя и влага, та цялото ми същество, замаяно и приглушено от песнопенията, камбаните и клепалата, се отдръпна от тоя шум и се послуша

в подавената тишина на света. А когато шествието спря на двора и аз надникнах през крепостната стена, която тук е ниска поради скалите под нея, дъхът ми замря от зрелището. Насреща Трапезица бе грамаден хилядосвещник, що трептеше и се люшкеше във водите на Янтра заедно със светлините на Царевград, и тая жарава издишваше в априлската нощ молитви на хиляди души. Щом патриархът провъзгласи: „Христос възкресе!“ – тържествено застана камбаната, даде знак на вси камбани и клепала, та се залюляха да прославят победата на Спасителя над смъртта – и тук, и там, горе и долу, в Девинград и в параклисите на светците, пазители на всички врати. Стон метален и шествия като огърлици с огнени елмази опасваха черквите и ме смутиха с великолепието си, та погледнах тихия земен покров над мене и се утеших с мирната светлина на звездите. „Ето, рекох си, там е незаходимата светлина, която хората уж взеха от патриаршеския дикир. Тя е истинската, тя е вечната“ – и тъй подкрепих ума си тогава със световното съкровище, що винаги е в допир с безплътната ни душа. Дали е било тъй, не знам, не знам и такива ли са били мислите ми, но като си припомням тия изживявания, разказвам ги със сегашни мои думи, че иначе не може. Никога не ще забравя дребните пролетни звездички в оная нощ – те ми станаха опора на истината и те са виновни за нещастията ми. Човече, да би могъл да разбереш кое е това, дето не се превръща от добро в зло и от зло в добро, бих рекъл, че си разумен!...

С песнопения обиколихме патриаршеската църква, шествието я опаса и челото му опря западната врата. А тя беше голяма, обкована с железни пулове като великански щит и над нея бе изографисано Христовото възкресение. Настана тишина, чу се пращането на свещите и се понесе повелителният глас на патриарха: „Отворете се, вечни врати, да влезе царят на славата!“ . „Кой е този цар на славата?“ – попита друг глас зад вратата, екна в празната черква и я изпълни до купола. Рекох си, ето го дявола, дето се мъчат да го прогонят, пак си е вътре, така си и знаех. Патриархът повтори с още по-силен глас: „Отворете се, вечни порти, да влезе цар слави, господ на силите!“ . Отвътре дяволът не рачеше да пусне господата. Тогава заудряха и насилиха вратата, сборичкаха се с дявола, грозно задрънчаха вериги и от адския гръмол и страшните викове едва не загубих свят. Най-сетне вратата се разтвори, втурнаха се вътре, запяха „Христос възкресе“, притиснаха и повлякоха мене, малкото човече, загубило ума и дума, та не можех дори да плача. Възрастните започнаха да се поздравяват с „Истина възкресе“, да целуват патриаршеския кръст и иконата на възкресението. Патриархът благославяше, дяконите възгласяха: „Благослови, светейши владико“. Дойде ред и ние да целунем кръста, баща ми ме повдигна да стигна с устните си студеното разпятие. Едва не изпищях, като се озовах тъй близо до брадатото патриаршеско лице, защото недоумявах кой беше дяволът, дето се съпротивяваше и с вериги бе за-

лостил вратата. Стоеше си в ума ми, че дяволът е самият патриарх.

После в средата на храма застана цялото духовенство и започна тържествената литургия, но вече не запомних нищо. Вгълбен и тъжен, не пуцах стоплената бащина десница. Жал ми бе за моя баща, че и той не вижда Рогатия, нито знае къде се е скрил и не ще може да успокои ума ми.

Черквата се затопли от свещите, замириса на изгорял восък, от силната светлина лицата сякаш се разтвориха и по тях се появиха всички грехове, що усърдно ги криеха и таяха, и страх ме беше да ги гледам. Дирех с очи майка си и се заглеждах в изписаните ангели. Всичко ме потискаше, плашеше и хвърляше в недоумение, а недоумението води към съмнения...

Като си тръгнахме, бе видело, моите звезди утешителки гаснеха и аз казах на баща си:

– Не можаха да го изгонят!

– Кого? – попита той.

– Дявола. Той остана в черквата.

– Как в черквата ще остане дявол?

– Нали го чу, беше се залостил зад вратата.

– То беше само тъй... Христос влезе в ада да освободи от мъки грешниците за три дена.

Млъкнах, но размислих: „И тате не разбира. Чудно как се лъжат възрастните и как хитро се крие дяволът. Но защо казаха вечни порти? Ако са на ада, защо да са вечни?“. Братя, кой от нас помни кога от ранно детство за цял живот в ума зачева велико убеждение?...